

רחיצה בשבת לצוות רפואי אחרי משמרת במחלקה למחלות מידבקות

"ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי שבת שבתון מקרא קדש, כל מלאכת עבודה לא תעשו, שבת היא לה' בכל מושבותיכם" (ויקרא כג, ג)

אחת ההנחיות המרכזיות עבור אנשי צוות רפואי מחייבת ביצוע מקלחת מלאה בתום משמרת. למרות ההתמגנות של הצוותים באמצעות בגדי מגן הכוללים חלוקים, מסכות וכפפות, ישנו חשש מחדירה של רסיס נגוע בנגיף. בכדי להקטין עוד יותר את סכנת ההדבקה, קיימת הנחיה לביצוע מקלחת במים חמים בכדי לוודא חיטוי מלא.

הנחיה זו מעלה את השאלה האם יהיה מותר לבצע מקלחת כזאת בשבת. ככלל, הדיון צריך לכלול בירור של השאלה ההלכתית העקרונית בדבר רחיצה בשבת: האם היא אסורה או מותרת? האם יש בה חשש איסור דאורייתא, או שמא אינה אלא איסור מדרבנן? בפרט, בנידון שאלתנו, נצטרך לברר האם יש בהנחיה זו משום פיקוח נפש, כאשר מדובר על איש צוות צעיר ובריא, שבפשטות לא נשקפת סכנה ממשית לחייו, אלא מדובר בסכנה רחוקה למדי שגם אם תתמש ברוב המקרים לא תגרום נזק, ומאידך ישנו החשש מהדבקה של אחרים, כאשר האנשים שעמם הוא בא במגע הם על פי רוב בקבוצת סיכון משמעותית לתחלואה קשה.

אחת מל"ט המלאכות האסורות בשבת היא בישול. כשאר מלאכות שבת גם היא נלמדת ממלאכת המשכן, שם חלק מהכנת הצבעים ליריעות ולבגדי הכהונה כלל את בישולם. איסור זה כולל הרתחה של מים. וכך כותב הרמב"ם (הלכות שבת פרק ט הלכה א):

"אחד האופה את הפת או המבשל את המאכל או את הסממנין או המחמם את המים הכל ענין אחד הוא".

משום כך, ההלכה בענין זה תלויה במידה רבה באופן חימום המים. בבתי חולים בישראל, מתאימים בדרך כלל את מערכת המים החמים בשבת כך שהיא פועלת באופן שאין בו חילול שבת, כאשר העיקרון הוא לחמם את המים כך שלא יגיעו לטמפרטורה המוגדרת בהלכה כ"בישול". פחות מרמה זו, אין איסור על חימום של המים, ובהלכה פעולה זו מוגדרת

כ"הפשרה", שאינה מלאכה משמעותית ואינה אסורה בשבת, כמבואר בגמרא במסכת שבת (מא, ב).

הרמה שבה מים מופשרים נחשבים כמבושלים מוגדרת בהלכה כ"חום שהיד סולדת בו". חום זה נחשב כרתיחה. הערכות שונות נאמרו בדברי הפוסקים באשר למידה המדוייקת של רתיחה. רבי שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל הביא לכך ראייה מעניינת מדברי הגמרא בחולין (ח, ב) שבה מבואר שבית השחיטה אינו רותח אלא לאחר השחיטה, אבל קודם לכן הדם שבגופם של בעלי חיים איננו עובר את מידת החום המוגדרת רתיחה (ולכן סכין השחיטה אינו בולע דם). החום המירבי של בעלי חיים נשחטים הוא חומם של תורים ובני יונה, שבשעת מחלה עשוי לטפס עד לארבעים ושבע מעלות. על פי דברי הגמרא, הכריע הגרש"ז שעד לחום זה אין זה מוגדר רתיחה. דעות שונות מחמירות מעט יותר, ובכל מקרה על מנת לוודא שהמים לא יעברו את הטמפרטורה המומלצת נוהגים בתי החולים בישראל המקפידים על ההלכה לקבוע את שיעור חימום המים בדוודים בין 43 מעלות (בבית החולים שערי צדק) ל-40 (בבית החולים מעייני הישועה בבני ברק, על פי הוראת הרב וואזנר זצ"ל).

במים אלה, אם כן, אין איסור של "בישול", אך עדיין יש בה בעיה של רחיצה. חז"ל גזרו איסור על רחיצת כל הגוף בשבת אפילו במים שחוממו מערב שבת, וכן על רחיצה ואפילו חלקית של הגוף במים שחוממו בשבת. טעם הגזירה מבואר בגמרא בשבת (מ, ב), שהוא משום שהבלנים בבתי המרחץ היו מחממים את המים בשבת ועוברים על איסורי הבערה ובישול, ואומרים שחיממו את המים מערב שבת. וכך נפסק בשולחן ערוך (סימן שכו, א):

"אסור לרחוץ כל גופו אפילו כל אבר ואבר לבד, אפילו במים שהוחמו מערב שבת... אבל בחמי טבריה מותר לרחוץ אפילו כל גופו יחד, ואין צריך לומר בצוננין".

אף שהפוסקים נחלקו האם האיסור על רחיצה במים חמים היא דווקא בשיעור של יד סולדת ובדומה לאיסור בישול המים, או שאף בחום נמוך יותר, שגוף האדם נהנה ממנו, אסרו חכמים, הוסכם על הפוסקים בדורנו להחמיר בחום שדרך בני אדם לרחוץ בו, שהרי אין דרך בני אדם אף בחול לרחוץ ברותחין, ולכן מסתבר שחז"ל אסרו אפילו חום בינוני, כל עוד זהו החום הסביר שנהוג לרחוץ בו והאדם נהנה ממנו.¹

אלא שכתב רבינו המנחת אשר, בספרו החדש על עניני מגפת הקורונה, [תשובות קצרות עמי' מז] שכיון שכל האיסור לרחוץ בשבת ויו"ט הוא מדרבנן, יש להקל בזה בשעת הדחק ובפרט במצב ששייך בו פיקוח נפש. ובפרט לפי מה שכתב רבי עקיבא איגר (הגהת שו"ע

¹ עיין למשל אגרות משה או"ח חלק ד סימן עד.

סימן שכו, א) שהמצטער, אף שאינו חולה בכל גופו, מותר לרחוץ, ועוד כתב (סימן שז, ה) שמותר למצטער לרחוץ במים חמים שחוממו מערב שבת, כיון שהוא רק מכח גזירה.

מלבד זאת אם ירחץ במים פושרים ממש, אין בזה איסור רחיצה כלל, כמבואר בשו"ע, אמנם מהרי"ל ותרומת הדשן כתבו שהמנהג שלא לרחוץ אף בצונן, ובעקבותיהם הלכו המגן אברהם (סימן שכ"ו ס"ק ח) והמשנה ברורה (שם ס"ק כ"א), אבל פשוט שבמקום כזה אין להחמיר.

אלא שכל זה במקום שהחימום הוא מיוחד לשבת, אשר על כן נעבור לסקור את שאר הדרכים.

כאשר מדובר במקלחת בבית, הרי שהדברים נמצאים בשליטה ואפשר למצוא פתרון מראש.

בארץ ישראל מצוי בבתים חימום מים על ידי קולטי שמש המונחים על הגג, באופן כזה נחלקו הפוסקים לפני עשרות שנים האם מותר להוציא מים מהדוד בשבת. מחלוקת הפוסקים מבוססת על דברי הגמרא בשבת (לט, א), שם מבואר שמותר לבשל באמצעות חום השמש בשבת, משום שאין זו דרך בישול, אבל אסור מדרבנן לבשל ב"תולדות החמה". כך למשל, מותר לחמם מים ישירות בשמש, אבל אסור לחמם מים קרים על ידי עירובם במים חמים שהתחממו בשמש. טעם הגזירה הוא, שמאחר שאין היכר ושינוי בין מים שהתחממו בשמש למים שהתחממו תחת האש, עלולים לטעות ולבשל מים קרים במים חמים שהתבשלו באיסור. לכן, חימום מים ישירות מן השמש מותר, אבל חימום מים אחרים על ידם – אסור.

תהליך חימום המים בדודי השמש מתבצע כך: צינור מים קרים ממלא את הדוד. צינור נוסף בתחתית הדוד ממלא גם את הצינורות היוצאים ממנו וצמודים לקולטני השמש. כשהמים הממלאים את הצינורות שבקולטנים מתחממים באמצעות השמש, הם מטפסים מעלה (על פי חוק הטבע שלפיו מים חמים יעלו מעל לגובה המים הקרים), אל קצה הקולטן העליון, ומשם מוזרמים אל הדוד שוב דרך צינור נוסף המתחבר לדוד בקצהו העליון. מילוי זה דוחק מים קרים נוספים אל מערכת הקולטנים וחוזר חלילה. הפעולה תימשך באופן טבעי עד להשוואה של חום המים בכל המערכת. ריקון המיכל באמצעות שימוש במים (באמצעות צינור שנמצא בחלקו העליון של הדוד) יגרור מילוי נוסף של הדוד במים קרים והתהליך יישנה. לכל אורך התהליך יהיו מים חמים בחלקו העליון של הדוד, ומים קרים בתחתיתו, מבלי להתערבב (זאת בעקבות חוק טבע נוסף: מים חמים קלים יותר ממים קרים ומתעלים מעליהם).

על פי העקרונות ההלכתיים והנתונים הטכניים דנו הפוסקים האם יש לחשוש משימוש במים החמים בדוד השמש, מחשש למים הקרים שייכנסו לדוד שיתחממו מהמים שבדוד. במידה שכך יקרה יהיה בזה כאמור איסור מדרבנן. אלא שבדרך כלל, בבית שהשתמשו בו במים חמים בערב שבת, הרי שכבר נכנסו מים קרים לתחתית הדוד, ובשל חוקי התרמו-

דינמיקה הרי שהמים הקרים ישארו למטה, ועל כן גם המים החדשים שנכנסים לא יתחממו בדרך כלל, ולכל היותר יש כאן דבר שאינו מתכוון, שמותר לעשותו לכתחילה.²

מעבר לכך, נידונה גם השאלה האם אין איסור בכך שבאמצעות השימוש במים נגרם חימום של מים אחרים במשך השבת. היו שהחמירו בשאלה זו והיו שהקילו.³ בכל מקרה, נראה שאפשר לסמוך כאן לכל הדעות על המקילים, ולכל הפחות יש לראות את זה כמקום חולי ולהתיר איסור דרבנן גם אילו צודקים המחמירים ובדרך כלל יש להחמיר בשימוש במים אלו בשבת.

(מלבד זאת, כאשר המקלחת היא בלילה, בזמן שבו אין שמש, נמצא שהוצאת המים אינה אלא גרמא של בישול למחר, ובשמירת שבת כהלכתה הביא שדעת הגרש"ז שאין זה איסור).

זאת באשר לדוד שמש, שהשימוש בו בישראל נפוץ. במידה שאין דוד שמש, ישנן מערכות אחרות נפוצות. אחת מהן הוא מערכת המכילה דוד חימום מרכזי חשמלי המבוקר באמצעות טרמוסטט. במידה שיש אפשרות להתארגן מראש ולכבות את הדוד בשבת, אין בישול של המים בשבת באמצעות גוף החימום, אלא רק חימום של המים החדשים שייכנסו לדוד בעקבות התרוקנות המים בעקבות השימוש בהם. ביחס לכך אפשר להניח שהמים בתחתית בדוד אינם חמים, ולכל היותר מן הראוי לרוקן חלק מהדוד בערב שבת, כך שקרוב לודאי שהמים החדשים לא יתחממו. באופן כזה אפשר להשתמש במקרה שלפנינו במים חמים ללא חשש, אלא שיש להיזהר לא לערבב את המים היוצאים מהדוד אלא או בהרבה מים קרים, או במים חמים בלבד, על מנת שלא יהיה בישול של המים היוצאים.

אם אפשר להנמיך את הטרמוסטט מתחת ל-45 מעלות, הרי שבמקרה זה לא יהיה כאן מים מבושלים ואפשר יהיה להשתמש בלא חשש, ואף שהפעולה עלולה לגרום להדלקת הגוף חימום, נראה שאפשר יהיה להקל בכך, מאחר שהאדם "אינו מתכוון" להפעלת הטרמוסטט, וגם הפעולה מתרחשת בגרמא ולא במעשה גמור על ידו. גם אם היה מקום לחשוש שהטרמוסטט נמצא ממש על הגבול כך שעם פתיחת המים הוא יידלק, עדיין אין זה "פסיק רישא" והדבר מותר.

כל זאת אינו רלוונטי למערכות חימום המופעלות בגז, ונדלקות בכל עת שבה מוציאים מים מן המערכת. בנוסף, כאשר מדובר במקלחת בבית חולים בחו"ל, ישנו קושי ממשי לברר כיצד בדיוק פועלת המערכת, ובודאי שאין שליטה והשפעה על אופן הפעולה שלה. לכן, במקרה

² עיין שו"ת חלקת יעקב סימן קכ"ה, ובספר שאילת שלמה (חלק א עמוד קיד) כתב ששאל את הרב נויבירט זצ"ל והסכים עמו להקל מאחר ואצלינו יש התקן המונע ערבוב של המים הקרים בחמים.

³ הגרש"ז הקל בזה וכן כתב בשמירת שבת פרק א' סעיף נא, ומאידך באורחות שבת פרק א' אות קב הביא דעות המחמירים בזה.

כזה הדרך המובחרת היא לבקש מנכרי לפתוח את המים לפני המקלחת, ולהתקלח ברצף ללא כיבוי המים במהלכה, וכן בתום המקלחת לא לסגור את המים אלא לבקש מנכרי לסגור אותם.

כאשר הדבר אינו אפשרי באופן סביר, הרי שיש לפתוח ולסגור את הברז בשינוי, אף שהשינוי הוא נקודתי ולא משנה את עצם ההדלקה, במלאכות שבת השינוי הוא ביחס לאדם העושה, על כן פתיחה או סגירה של הברז ברגל או באחורי היד הרי היא בכלל שינוי.

יש לצרף לזה, שנראה שמאחר ומדובר כאן במחלקה מדבקות, אף שהסיכון ליחיד הוא זעום, מכל מקום במסגרת המאבק הכללי במחלה יש לחלל שבת אף על סיכון רחוק, וכן כתב החזו"א (אהלות סימן כב אות לב), שבשעה שהמגפה מהלכת הרי זה כסכנה לפנינו.

עוד יש לצרף לזה מה שדן הרב יהושע נויברט בספר תורה שבעל פה (כרך ט') בענין הבוילר והטרמוסטט והאריך שם בהרבה ספקות, כך שבמקום שינוי יש לסמוך על שאר הצדדים.

(וכן דנו רבני בית המדרש לרבנים בגרמניה לפני כמאה שנה כאשר החלו להתפתח מערכות החימום המרכזיות אם מותר להוציא מים חמים מהדוד בשבת, ודנו שאין זה נחשב מעשה לגבי הכנסת המים החדשים לדוד, ואין זה פסיק רישא שידליק את המערכת. כמו כן לפעמים מדובר במערכות מחליפות חום שגם יש לצרף שאין זה נחשב כלי ראשון לחימום המים).

מלבד זאת יש להיזהר משאר האיסורים הכרוכים ברחיצה בשבת, שלא לסחוט את השער והמגבת, וכן להשתמש בסבון נוזלי ולא מוצק.